

ELTE HTK Filozófiai Kutatóintézet

MTA Lendület Értékek és Tudomány és Magyar Filozófia Kutatócsoport

MI AZ ETIKA MA?

2025. december 4-6.

PROGRAM- ÉS ABSZTRAKTFÜZET

Időpont:

2025. december 4–6.

Helyszín:

ELTE HTK, 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület, V. emeleti
tanácsterem

Szervezők:

Barcsi Tamás (ELTE HTK Filozófiai Kutatóintézet; PTE ÁJK)

Szabados Bettina (ELTE HTK Filozófiai Kutatóintézet)

ELTE | HTK
FILOZÓFIAI KUTATÓINTÉZET

2025. december 4.

9. 00 A konferencia megnyitása. Barcsi Tamás (ELTE HTK, Filozófiai Kutatóintézet; PTE ÁJK) – Szabados Bettina (ELTE HTK, Filozófiai Kutatóintézet): *Filozófia és etika – bevezető gondolatok*

I. szekció: Erkölcsfilozófiai koncepciók I.

Szekcióvezető: Szabados Bettina

9.30 Plenáris előadás. Hévízi Ottó (DE BTK, Filozófiai Intézet): *Proceptív etika. Egy folyamatfilozófiai moralitás-modell*

10. 00 Diskusszió

10. 15 Kávészünet

10. 30 Gángó Gábor (ELTE HTK, Filozófiai Kutatóintézet): *Teodícea a voluntarizmus ellen: Leibniz, Pufendorf és Barbeyrac vitája a morális kötelezettség eredetéről*

10. 50 Ullmann Tamás (ELTE BTK, Filozófia Intézet): *Alteritás esemény és immanencia esemény*

11. 10 Krémer Sándor (SZTE BTK, Filozófia Tanszék): *Meddig lehet önazonos egy elméleti tudatforma?*

11. 30 Isztray Simon (MTA Könyvtár és Információs Központ): *A háború tapasztalata és az etika (Jan Patočka és Emmanuel Lévinas)*

11. 50 Diskusszió

12. 20 – 13. 30 Ebédszünet

II. szekció: Erkölcsfilozófiai koncepciók II.

Szekcióvezető: Nemes László

13. 30 Plenáris előadás. Tózsér János (ELTE HTK, Filozófiai Kutatóintézet) – Bernáth László (ELTE HTK, Filozófiai Kutatóintézet; PPKE BTK, Filozófia Tanszék): *A filozófiai hiteink etikája*

14. 15 Diskusszió

14. 35 Kis Miklós (SZTE, PhD hallgató): *„Climbing the Mountain” – Derek Parfit öröksége*

14. 55 Ónya Balázs (PTE, PhD hallgató): *Lehetnek-e igazak a morális ítéleteink?*

15. 15 Diskusszió

15. 40 Kávészünet

16. 00 Ágota Barnabás (PPKE BTK): *Két véglet között: kortárs utilitarista stratégiák*

16. 20 Tóth Kálmán (NKE, EJKK Politika- és Államelméleti Kutatóintézet): *Felülírhatja-e a természettudományos konszenzus az etikai normákat?*

16. 40 Kevei Andrea (ELTE BTK): *Abszurd és etika*

17. 00 Sümegi István (ELTE PPK, Pedagógiai és Pszichológiai Intézet): *Szükségletika*

17. 20 Diskusszió

2025. december 5.

III. szekció: Társadalom és erkölcs

Szekcióvezető: Barcsi Tamás

9. 30 Plenáris előadás. Réz Anna (ELTE BTK, Filozófia Intézet): *Erkölcsei előírások és pszichológiai magyarázatok – össze lehet békíteni őket?*

10. 00 Diskusszió

10. 15 Paár Tamás (PPKE BTK, Filozófia Tanszék): *Nem a társadalmi kohézió az etika alapja*

10. 35 Mráz Attila (ELTE BTK, Filozófia Intézet): *A demokratikus politikai cselekvés etikája mint alkalmazott erkölcsfilozófia*

10. 55 Diskusszió

11. 20 – 12. 30 Ebédszünet

IV. szekció: Bioetikai dilemmák

Szekcióvezető: Tari Gergely

12. 30 Plenáris előadás. Kovács József (SE, Magatartástudományi Intézet): *Valóban a medicina mentette meg az etika életét?*

13. 00 Diskusszió

13. 15 Kakuk Péter (Közép-európai Egyetem, Bioetikai és Jogi Központ): *Az alapelvesség (principilizmus) kérdőjelei: történeti perspektíva*

13. 35 Nemes László (SE, Magatartástudományi Intézet): *Az állatok felszabadítása után (50 évvel)*

13. 55 Nagy Imola (PPKE BTK): *A bioetika szürke zónái: a „puszta élet” és az értékes élet között*

14. 15 Diskusszió

14. 40 Kávészünet

Szekcióvezető: Barcsi Tamás

15. 00 Kovács Gábor (SZE DFÁJK) – Stánicz Gábor (SZE DFÁJK): *Az orvosi beavatkozás hasznosságának etikai megítélése az életvégi döntések körében*

15. 20 Laki Beáta (PTE ÁOK, Magatartástudományi Intézet; SE ÁOK): *Deskriptív versus preskriptív bioetika?*

15. 40 Tari Gergely (SZTE ÁOK, Magatartástudományi Intézet; ELTE HTK, Filozófiai Kutatóintézet): *Az egészségügyi képzésben tanuló hallgatók etikaoktatásának kihívásai*

16. 00 Diskusszió

16. 25 Kávészünet

16. 40 Szoboszlai-Kiss Katalin (SZE DFÁJK): *A mesterséges megtermékenyítés etikai problémái*

17. 00 Gresz Ágnes (vallástudós, mentőtiszt, egészségügyi rendszerszakértő): *A feljogosítottság érzés bioetikai vonatkozásai a sürgősségi ellátásban dolgozók körében*

17. 20 Diskusszió

2025. december 6.

V. szekció: Civilizáció és etika

Szekcióvezető: Lovász Ádám

9. 30 Plenáris előadás. Ropolyi László (ELTE TTK): *T(e)chn(t)ika*

10. 00 Diskusszió

10. 15 Bene Adrián (PTE BTK, Művelődéstudományi Tanszék): *A mélyalkalmazkodás mozgalom mint etikai program*

10. 35 Tóth Attila Ákos (ELTE BTK, PhD hallgató): *Megszólított lét. Az etika, mint válaszadás a jövő horizontján*

10. 55 Diskusszió

11. 10 Kávészünet

11. 30 Koller Inez Zsófia (PTE BTK, Művelődéstudományi Tanszék): *A gyilkoló robotok evolúciója ... avagy a metamodern etika megjelenése*

11. 50 Németh Gabriella (SZTE ÁJK): *Etika, jog, technológia. A jogi etika érvényessége az algoritmusok korában*

12. 10 Sebestyén Marcell (BME Filozófia és Tudománytörténet Tanszék; PTE, PhD hallgató): *Az etika szerepe társadalmunk jövőjében: az MI veszélyeinek vizsgálata*

12. 30 Diskusszió

12. 50 – 13. 30 Ebédészünet

VI. szekció: Művészet és etika

Szekcióvezető: Bene Adrián

13. 30 Plenáris előadás. Bárány Tibor (BME Szociológia és Kommunikáció Tanszék): *Miért nem kell félniük a művészeti autonómia híveinek az interakció gondolatától?*

14. 00 Diskusszió

14. 15 Széplaky Gerda (EKKE BMK KMI Vizuális Nevelési és Művészetelméleti Tanszék): *Az ember mint növény – A poszthumán etika dilemmái kortárs műalkotásokon keresztül*

14. 35 Lovász Ádám (ELTE BTK, Filozófia Intézet): *Művészeti immoralizmus, avagy a jón és rosszon túli szépségélmény nyomában*

14. 55 Vojnits-Purcsár Vító (Akademie der bildenden Künste Wien, PhD hallgató): *A Láthatatlan Etikája*

15. 15 Takács Hanna Lili (BCE, egyetemi hallgató): *Irracionális moralitás. A női narratívák integrálásának jelentősége az etikában*

15. 35 Diskusszió

16. 00 A konferencia zárása.

ABSZTRAKTOK

Erkölcsetilozófiai koncepciók I.

Hévizi Ottó

Proceptív etika

Egy folyamatfilozófiai moralitás-modell

Köztudott, hogy a moralitás-komplexumnak nem tárgyterületi vagy módszertani, hanem diagnosztikai – vagyis az etika, a morál, valamint erkölcs szférájának különbségére reflektáló – vizsgálata soha nem tartozott a Kant által „fogalomkutatóknak” hívott filozófusok leghálásabb feladatai közé. Az előadás mégis egy ilyen többé-kevésbé átfogó elképzelés felvázolására tesz kísérletet egy modell segítségével, amely egy több forrásból származó, a 20. sz. második felében felbukkant, de mára némileg feledésbe merült fogalomra épül; ez a *PROCEPT*.

*

Gángó Gábor

Teodícea a voluntarizmus ellen: Leibniz, Pufendorf és Barbeyrac vitája a morális kötelezettség eredetéről

Leibniz a pufendorfi természetjog egyik alaptézisével, a moralitásnak és az igazságosságnak a többség (Isten és a politikai vezetők) akarátában való lehorgonyzásával ismeretesen 1706-ban írott, név nélkül megjelent *Monita quaedam ad Samuelis Pufendorfii principia, Gerh. Wolth. Molano directa* című tanulmányában polemizált, amely írásra Pufendorf értelmezője és francia fordítója, Jean Barbeyrac két évvel Leibniz halála után, 1718-ban adott megsemmisítő bírálatot.

Az előadás azt mutatja meg, hogy a Leibniz-Barbeyrac polémia még Leibniz életében megkezdődött. Barbeyrac felfigyelt a *Teodícea* (1710) immár névvel vállalt Pufendorf-kritikájára is, két helyütt reflektált rá, ami a kettejük közötti közvetett kapcsolatfelvételhez és Leibniznek egy 1716-os, kéziratban maradt viszontválaszához vezetett el. Leibniz és Barbeyrac vitájának a kutatás által eddig nem vizsgált e korai fázisa azért is jelentős, mert megmutatkozik

benne az összeköttetés Leibniz metafizikája (*harmonie préétablie*) és természetjoga, illetve annak etikai vonatkozásai között.

*

Ullmann Tamás

Alteritás esemény és immanencia esemény

Bernhard Waldenfels úgy véli, hogy Lévinas filozófiája nem egyszerűen az alteritás felől gondolja végig az etika problémáját, hanem a mindenkori etika vakfoltját igyekszik megvilágítani: miért igyekszünk inkább etikai értelemben jót cselekedni, mint közömbösen vagy akár önző módon viselkedni? Minden etika már ebből a motívumból indul ki, de Waldenfels szerint ezt magától értetődőnek veszi és nem kérdez rá az alapjaira. A Másikkal való találkozásnak és a felelősség felébredésének a lévinasi leírása ezt a vakfoltot próbálja értelmezni.

Előadásomban egy olyan gondolati alakzattól indulok ki, amely ugyanezt a vakfoltot nem az alteritás eseménye, hanem immanens események leírása felől igyekszik megvilágítani. Dolph Kohnstamm holland pszichológus vizsgálatai egy olyan nehezen megfogalmazható élményre vonatkoznak, amelyben először éljük át azt, hogy „én vagyok én”. Ezt egy olyan sajátos immanencia eseménynek tartja, amely azután alapul szolgál különféle egzisztenciális törekvéseink és etikai magatartásunk számára. *First Moments of Self-Awareness in Childhood: A Phenomenological Approach* (Routledge, 2021) és más művei a kora gyermekkori öntudatra ébredésről szóló beszámolók alapján járja körül ezt a döntő immanencia eseményt. Az elmélet ugyan megmarad a leíró pszichológia álláspontján, ám azt sugallja, hogy az önmagunkkal szembeni etikai és egzisztenciális elvárások egy ilyen immanencia eseményben alapozhatók meg.

*

Krémer Sándor

Meddig lehet önazonos egy elméleti tudatforma?

Teljesen jogos a meghirdetett konferencia irányadó témájának kérdéssel történő exponálása: „Mi az etika ma?” Az etika ókori születése óta számtalan változáson esett át (a filozófia önálló területe lett, megerősödött, majd kivált a filozófiából, de megtartotta filozófiai jellegét, stb.), de az elmúlt fél évszázadnál is jelentősebb átalakulások várhatók a következő ötven évben. Mivel az etika eredendően az ember ethoszával foglalkozik, a már zajló és az előttünk álló változások közül nyilvánvalóan azokra érdemes elsősorban fókuszálni, amelyek erre hatnak (genetika fejlődése, AI, ember-technológia fuzionálása, stb.), és egyértelműen elvezetnek addig a kérdésig, hogy fel kell-e adnunk a hagyományos humanizmust? Bár akadnak erőteljes kezdeményezések (főként a poszthumanizmus, transzhumanizmus képviselőinek részéről), és a tényleges felosztásokat, elnevezéseket, megoldásokat majd a jövő gyakorlata szüli meg, már most érdemes feltenni az (egyik) igazán fontos filozófiai kérdést: meddig lehet önazonos egy elméleti tudatforma?

*

Isztray Simon

A háború tapasztalata és az etika (Jan Patočka és Emmanuel Lévinas)

A háború – elsősorban az első és a második világháború – tapasztalata alapjaiban rendítette meg az az emberek történelemhez és világhoz való viszonyát. Ez a tapasztalat megjelent a 20. század nagy filozófusainál is, elsősorban azoknál, akik az etikai szférát helyezik gondolkodásuk középpontjába. Ez a helyzet a fenomenológiai filozófia két nagy gondolkodójánál, akik Husserl és Heidegger örökségét ilyen irányba fejlesztették tovább. Lévinas *Teljesség és végtelen* című művének egyik első mondata így hangzik: „Vajon a tisztánlátás – a szellem nyitottsága az igazra – nem a háború állandó lehetőségének sejtésében rejlik?” Erre a kérdésre minkét filozófus hangsúlyos igennel válaszol, de egyáltalán nem azért, hogy a háborút „heroizálják”, valamiféle etikai rangra emeljék.

A háború tapasztalatának más a szerepe náluk: ez a radikális tapasztalat, *megrendülés* (Patočka) olyan mértékben vonja kétségbe a szubjektum szokásos beállítódását, hogy ezáltal teljesen másra teheti nyitottá. Ez a más nem pusztán tapasztalatok másik köre, hanem egy valódi fordulat, *metanoia* a világhoz és másokhoz való viszonyunkban. Ez a fordulat mindkét

gondolkodónál alapvetően etikaiként van jellemezve, de oly módon, hogy ez az etika „első filozófia” (Lévinas), a filozófia meghatározó dimenziója. Azonban amíg Patočka a megrendültségtől a „lélekkel való törődés” szókratészi gondolatához jut el, addig Lévinas a másikért viselt „végtelen felelősség” etikájához, amely megnyitja a béke eszkatológiai dimenzióját.

Erkölcshilozófiái koncepciók II.

Tózsér János – Bernáth László

A filozófiái hiteink etikája

William Kingdon Clifford „The Ethics of Belief” című tanulmányának központi tézise szerint nem csak a cselekedeteink és a jellemvonásaink, hanem a hiteink is morális megítélés alá esnek -- hiteink kialakítása lehet morálisan helyes és helytelen. Ahogy a tanulmány híres *bon mot* -ja (az ún. Clifford-elv) mondja: „mindig és minden körülmények között és mindenkinek helytelen hinni bármit is elégtelen bizonyítékok alapján”.

Előadásunkban azt vizsgálom, hogy a Clifford-elv hogyan érinti a filozófiái hiteinket -- különösen azokat, melyek kapcsán permanens nézetkülönbség uralkodik a filozófus-közösségen belül. Két dologra vállalkozom, miután tisztázom a fő fogalmakat (hit vagy vélekedés, evidencia, elégséges/elégtelen evidencia) és rekonstruálom Clifford érvelését valamelyest erősítve és finomítva azt). Egyrészt vitatkozom azokkal a szerzőkkel (legalábbis egy részükkel), akik szerint a Clifford-elv hamis vagy figyelmen kívül hagyható. Ennek során azokra a nézetekre lövök, melyek szerint a Clifford-elv túl erős – képtelenség neki megfelelni vagy legalábbis rendkívül kedvezőtlen következményekkel jár neki megfelelni (megpróbálni megfelelni). Másrészt vitatkozni fogok kicsit Clifford „szellemével” is. Azt igyekszem megmutatni: vannak olyan szubsztantív filozófiái hiteink (nem sok), melyek fenntartására annak ellenére jogosultak vagyunk (mintegy gratis), hogy az igazságuk mellett nem rendelkezünk kellően erős evidencia-bázissal.

*

Kis Miklós

„Climbing the Mountain” – Derek Parfit öröksége

A 2017-ben elhunyt Derek Parfit a kortárs morálfilozófia kiemelkedő alakja volt, aki elsősorban a személyes azonosság problémájával kapcsolatos munkájáról – és az ezekhez kapcsolódó meghökkentő gondolat kísérletekről és paradoxonokról – ismert, ez a téma szövi át első könyvét, a *Reasons és Persons*-t. E könyvnek a mai napig tartóan óriási a hatása, amelyet nem ér el a második könyve, az *On What Matters*, mégis a második könyvéről kívánok beszélni, mert úgy

vélem, ez mélyebben összefügg a kortárs etika előtt álló kihívásokkal és dilemmákkal. Lehetséges-e olyan szekuláris etikát alkotni, egy olyan konzisztens, normatív etikát, amely mindig megmondja nekünk, hogy mi a helyes és a helytelen, időtől, tértől függetlenül? Amire valóban minden helyzetben hagyatkozhatunk, s nem szükséges intuitív korlátok közé szorítani a gondolkodásunk eredményét, mint az utilitarizmus, vagy a kanti etika esetében? S ha igen, hogyan festene, hogyan működne ez az elmélet? Ennek a kérdésnek óriási a tétje, Parfit szavaival élve valójában ez az, ami számít („what matters”), erre utal második könyvében címében. Parfit megszállottan kereste erre a kérdésre a választ. Úgy vélte: a kantiánusok, az utilitaristák és a kontraktualisták is ugyanazt a hegyet mászzák (Climbing the Mountain – ez volt sokáig Parfit második könyvének munkacíme), így végül megalkotta a „triple theory”-t, ami nagyszabású kísérlet e három iskola szintézisére. Parfit (erősen vitatott) elmélete lehetőség annak átgondolására is, hogy a szekuláris etika egyáltalán választ adhat-e valaha a fenti kérdésre, amelyre Parfit annyira szenvedélyesen kereste a választ, illetve, hogy ennek a válasznak a keresése mennyiben ésszerű.

*

Ónya Balázs

Lehetnek-e igazak a morális ítéleteink?

Előadásom fókuszában egy, az igazságelméletek és a metaetika határterületével kapcsolatos kérdés áll, miszerint: lehetnek-e igazak a morális ítéleteink. Az előadás elején röviden bemutatom azokat az igazságelméleti és metaetikai álláspontokat, amelyek keretében e kérdés egyáltalán felmerülhet. Ezt követően ismertetem a monista és pluralista igazságelméletek között feszülő ellentéteket, valamint kitérek azokra a társadalmi ontológiával kapcsolatos filozófiai megfontolásokra is, amelyek kijelölik a kérdésre adott válaszom irányát. A társadalmi ontológia képviselőinek jelentős része egyetért abban, hogy a világ létezőit – sok más kategorizációs séma mellett – érdemes lehet a természeti és társadalmi fajták klasszifikációs keretében értelmezni. Az előadásban arra teszek kísérletet, hogy az etikát a társadalmi fajták egy speciális eseteként mutassam be, amelynek következményeként olyan konstrukcióként tekinthetünk rá, amely nem viseli magán a természetesség egyetlen jelét sem.

Az előadás második felében amellet érvelek, hogy az etika társadalmi fajtaként való értelmezése nem követeli meg tőlünk, hogy megkérdőjelezzük az etikai kijelentések igazságértékét, de még csak azt sem, hogy feladjuk az igazság – meglehetősen intuitív – korrespondenciaelméletét. Az igazság pluralista elméleteiből merítve igyekszem úgy bemutatni

a társadalmi fajtaként értett etikát, hogy az kompatibilis legyen az igazsággal kapcsolatos monizmussal, szűkebben pedig azzal a korrespondenciafogalommal, amelyet rendszerint a nem-konstruált (tehát például természeti) valóság értelmezésére szoktunk használni. Ez az álláspont lehetőséget kínál arra, hogy az etikai diskurzus kijelentései ugyanazon igazságfogalom szerint lehessenek igazak vagy hamisak, mint a természettudományos kijelentések, miközben ontológiailag distanciáljuk az etikát a természeti fajtáktól. Végezetül kitérek pár általánosabb, a korrespondenciaelmélet és a társadalmi fajta ötvözését övező problémára, valamint ezek lehetséges megoldásaira.

*

Ágota Barnabás

Két véglet között: kortárs utilitarista stratégiák

Előadásomban arra kívánok reflektálni, milyen képet fest ma az utilitarizmus, és mi ennek az oka. Amellett érvelek, hogy a kortárs utilitaristák két jól elkülöníthető táborba sorolhatók: a „kemény” és a „puha” utilitaristák közé. Ez azt jelenti, hogy az utilitarizmus ma két szélsőségben nyilvánul meg. A kemény utilitarizmus az utilitarista kalkulust szigorúan értelmezve rendkívül erős áldozatokat vár el a cselekvőktől. Ezzel szemben a puha utilitarizmus sokkal megengedőbb, lazábban alkalmazza a kalkulust, s ezáltal elveszíti maximalizáló jellegét. Véleményem szerint a két irány közötti távolság növekedésének fő oka az eltérő célközönségben rejlik: míg a puha utilitaristák elsősorban akadémiai filozófusokkal folytatnak párbeszédet, és az elméletre irányuló ellenvetésekre keresnek válaszokat, addig a kemény utilitaristák szélesebb közönséget céloznak, társadalmi változásokat kívánnak elérni, és ehhez használják az utilitarizmust szellemi alapként.

*

Tóth Kálmán

Felülírhatja-e a természettudományos konszenzus az etikai normákat?

Az isteni kinyilatkoztatáson alapuló vallási etika és az annak alapnormáit szekuláris értelmezési keretbe helyező filozófiai etika helyébe a materialista világértelmezés kizárólagosságát hirdető modernitás egyre inkább egy természettudományos eredményeket abszolutizáló, azokból levezetett etikát próbál állítani. A teremtés rendjéből levezetett természetjogi alapelvek

megkérdőjelezésével kezdődő folyamat fokozatosan vezetett el a szekuláris humanizmus alapvető etikai elveit is egyre inkább kikezdő poszt- és transzhumán nézetek megjelenéséhez, melyek képviselői az etikát teljes mértékben függetleníteni akarják annak teológiai és bölcsészeti gyökereitől, és egy a természettudományok korlátlan haladásának teleologikus képzetéből kiinduló új, a korábbi etikai normák által felállított korlátokat meghaladni törekvő szcientista etikát próbálnak kidolgozni. Előadásomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy ez a napjainkban felgyorsulni látszó folyamat szükségszerű-e, és valóban elvezethet-e egy etikusabb, élhetőbb világhoz.

*

Kevei Andrea

Abszurd és etika

A huszadik század eleje óta több filozófus fogalmazta meg azt, hogy az emberi élet lényegében abszurd. Felmerül a kérdés: ebben az esetben van-e életünkben értelmezhető helye a moralitásnak, illetve ha igen, hogyan írható le? Erre a kérdésre az „abszurd képviselői” Jean Paul Sartre, Albert Camus, Thomas Nagel, és a ma is élő David Benatar adnak különféle válaszokat. E válaszok kritikai vizsgálata a mai etika számára nemcsak önmagában fontos, hanem azért is, mert a világot átfogóan magyarázó, az emberi viselkedést valamilyen célra irányuló morális parancsokkal szabályozni próbáló erkölcsi rendszerek a nyugati kultúrkörben egyre inkább visszaszorulnak. Előadásomban az abszurd háttérben is felépíthető moralitásról szeretnék beszélni - feltárva a nehézségeket -, ám mégis amellett érvelve, hogy lehetséges ilyen rendszer kidolgozása.

*

Sümegei István

Szükségética

Agota Kristof egy igen eredeti és inspiratív etikát körvonalaz a regényeiben. Még azt is megkockáztatom, hogy új fejezettel írja tovább az etikátörténetet. E tanulmány ikerpárjában megkíséreltem az író koncepcióját rekonstruálni, itt pedig ideáltipikus leírását kívánom adni ennek az általam szükségetikának elkeresztelt koncepciónak. A szükségetika kulcsfogalma az

„okvetlen szükséglet” (Agota Kristofnál absolument besoin), amit hozzávetőlegesen így definiálhatunk: ami nélkül a szó szoros értelmében nem élhetünk tovább, és/vagy ami nélkül nem tudjuk megőrizni a mentális és/vagy a testi egészségünket. Nyilvánvalóan ilyenek a fiziológiai életfeltételeink (evés, ivás, alvás stb.), de vannak olyan kevésbé magától értetődő szükségleteink is, melyek messzemenően személyfüggők.

Társadalom és erkölcs

Réz Anna

Erkölcsei előírások és pszichológiai magyarázatok – össze lehet békíteni őket?

Előadásomban az erkölcsi értékelések és előírások és a pszichológiai címkék és magyarázatok viszonyát járom körül. Miben más, ha valakit „gazembernek” hívunk, mint ha „nárcisztikusnak”? „Kegyetlen” a másik, vagy csak „elkerülő a kötődési mintázata”? Összeegyeztethető ez a kétféle nyelvhasználat, vagy szükségképp ellentétes normatív következményekkel járnak? Amellett fogok érvelni, hogy a köznyelvben megjelenő laikus diagnózisok és pszichológiai magyarázatok előfeltevéseit vizsgálva visszatalálunk az erkölcsi felelősséggel kapcsolatos hagyományos kérdésfeltevésekig, és hogy ezek újratárgyalása azt is megvilágíthatja, mennyiben és milyen fokig tudjuk összebékíteni az eltérő magyarázati modelleket.

*

Paár Tamás

Nem a társadalmi kohézió az etika alapja

Ma talán minden eddiginél elterjedtebb az a nézet, hogy az erkölcs nem más, mint a szociális kohézió, illetve kooperáció biztosításának eszköze – így tulajdonképpen ez határozza meg az etika fogalmát, mibenlétét és értékeit, valamint előírásainak tartalmát. Ez a fajta nézet különösen prominens a laikusok körében, de a filozófusok közt is vannak képviselői. Amellett érvelek, hogy ez a felfogás immorális következményekhez vezet: pusztán a társadalmi kohézió növelésének következményelvű felfogásával azonosítani az erkölcsöt olyan erkölcsi előírásokat implicál, amelyeket a legtöbb esetben és inherensen helytelennek tartunk. A kooperáció újragondolása és megszüntetése ellenben lehet a kötelességünk speciális esetekben. Az etikát tehát nem a kooperáció/kohézió fogalmai határozzák meg – az erkölcs nem vezethető vissza ezekre. Ehelyett azt vetem fel, hogy az etikát az általam erős kötelességeknek nevezett normák definiálják, amelyek felismerése nem végezhető el olyan redukció segítségével, amely egyetlen fogalomra szűkítené azokat.

*

Mráz Attila

A demokratikus politikai cselekvés etikája mint alkalmazott erkölcsfilozófia

Lehetséges-e, érdemes-e a demokratikus politikai cselekvés – így pl. a szavazás, a tiltakozás, a polgári engedetlenség stb. – etikai kérdéseit a nagy etikai rendszerek valamelyikére redukálni? Az előadásban emellett érvelek, hogy bár lehetséges, de nem érdemes – ehelyett egy funkcionalista politikai etikai módszertant vázolok. Elsősorban a demokratikus választásokon történő részvétel vagy távolmaradás etikai kérdéseivel illusztrálom érvelésemet. Azt mutatom be, hogy a nagy etikai rendszerek azok jellegzetes kérdéseinek megválaszolása sem tudjuk figyelembe venni azokat a jellegzetes kérdéseket és az ezeket megválaszoló elveket, amelyek ugyan erkölcsi természetűek, ám kifejezetten a demokratikus politikai cselekvés célját és korlátait határozzák meg. A nagy etikai rendszerek nem eleve alkalmatlanok az említett cselekvések erkölcsi értékelésére, azonban a szisztematikus erkölcsfilozófiában („normatív etikában” stb.) kifejtett értékelméleteik hiányos és egyben félrevezető cselekvésorientációt kínálnak a demokratikus politika világában. Ennek orvoslására egy alternatív, erkölcsi funkcionalista módszertan alapvonalaait ismertetem, amely szerint a demokratikus politikai cselekvés erkölcsi elvei a demokratikus politikai intézményrendszer normatív, erkölcsi funkciójára – nevezetesen, a hatalomgyakorlás legitimitásának biztosításának céljára – vezethetők vissza. Ez a módszertan annyiban közelít a politikai realizmus egyes irányzataihoz, hogy tagadja: a politikai cselekvés erkölce pusztán a nagy erkölcsfilozófiai rendszerek politikára való alkalmazásában merülne ki (Galston 2010). Ugyanakkor azt is tagadja, hogy a politikai cselekvés ne lenne az erkölcsi értékelés megfelelő tárgya, és ez az értékelés ne lenne végső soron visszavezethető általános erkölcsi értékekre. Ám a javasolt módszertan eltér a szisztematikus erkölcsfilozófiai alapú politikai etikáktól is, amennyiben a politikai cselekvés erkölcsi értékelésének sajátosságát nem a politika ténybeli körülményeiben (pl. versengés miatt a hatalmi pozíciók szükségessége stb.) (Kis 2017), hanem sajátos normatív kérdésfeltevéseiben ragadja meg, amelyek a hatalomgyakorlás legitimitására vonatkoznak (Pettit 2012). A demokratikus politikai cselekvés célját és korlátait jelentős részben az e kérdésekre válaszképp levezetett erkölcsi elvek határozzák meg.

Bioetikai dilemmák

Kovács József

Valóban a medicina mentette meg az etika életét?

Jól ismert Stephan Toulmin méltán híres 1982-es cikke, melyben azt állítja, hogy a modern orvostudomány által felvetett problémák olyan etikai-filozófiai kérdéseket tettek időszerűvé, melyeket korábban pusztán elméleti jelentőségűnek gondoltak, és nagyon kevesen foglalkoztak velük. Az angolszász nyelvterületen az 1960-as évekig főleg a metaetikát kísérte elméleti érdeklődés, s nagyon csekély figyelem jutott a mindennapi élet erkölcsi-etikai problémáira. A medicina azonban nagyon konkrétan vetette fel ezeket az iskolás etikai kérdéseket, s a válasz mikéntje nagyon jelentős következményeket ígért. Így alakult ki a bioetika az 1960-as évek közepén, s egyáltalán az alkalmazott etikai megközelítés, mely mára a legjelentősebb etikai irányzatnak tekinthető. Mindezeket tetézték az új etikai problémák. A környezeti krízis egy új etikai megközelítést, s sokak szerint egy új világerkölcst követel, ha az emberiség túl szeretné élni a maga által létrehozott modern technikát. A modern digitális technológia által létrehozott óriási adatmennyiség elemzése szinte átláthatóvá tesz embereket és embercsoportokat, mely a Big Data jól ismert kérdéskörét veti fel. A mesterséges intelligencia (AI) naponta érkező új lehetőségei is korábban nem ismert etikai problémákat vetnek fel, s pesszimista előrejelzések szerint szintén az emberiség létét fenyegethetik.

Az előadás a címben feltett kérdést igennel válaszolja meg. Úgy látja, a medicina által felvetett új etikai kérdések valóban megmentették az etika életét, felfokozták az etika iránti érdeklődést, s a modern bioetikai és alkalmazott etikai megközelítés, mely az angolszász analitikus filozófia talaján áll, nagyon termékeny módszerré vált erkölcsi kérdések racionális tárgyalása során. Az előadás a bioetika szemszögéből tekinti át a konferencia címében szereplő *Mi az etika ma?* kérdését.

*

Kakuk Péter

Az alapelvesség (principlizmus) kérdőjelei: történeti perspektíva

Az előadás Tom Beauchamp és James Childress ötven évvel ezelőtt publikált *Az orvosi etika alapelvei* (*The Principles of Biomedical Ethics*, PBE) című alapvető művében megfogalmazott alapelvesség (principlizmus) fogalmának fejlődését, bioetikában játszott szerepét vizsgálja. Az általuk nyújtott elméleti keretrendszer az autonómia, a jótékonyság, a nem ártás és az igazságosság elveit javasolta, mellyel jelentősen formálta a bioetika diskurzusát, strukturált útmutatást nyújtva a klinikusoknak, kutatóknak és politikai döntéshozóknak az orvostudomány területén felmerülő erkölcsi kérdések kezelésében. Az alapelvesség történeti fejlődését vizsgálva nyomon követhetjük annak átalakulását, a látszólag egyszerű absztrakt elvek alkalmazásától egy árnyaltabb, kontextusérzékeny módszertanig.

Az alapelvesség doktrínája az 1970-es évek végén jelent meg, pragmatikus válaszként arra a pluralista erkölcsi intellektuális környezetre, amelyben a korábbi, teológiai gyökerekkel rendelkező álláspontok – például Joseph Fletcher szituációs etikája és Paul Ramsey keresztény megközelítése – alkalmatlannak tűntek arra, hogy az egészségügyi tevékenységekről és az orvostudományi kutatásokról ekkoriban felerősödő nyilvános viták közös etikai alapjául szolgáljanak. Beauchamp és Childress négy középszintű elvet javasolt – az autonómia, a jótékonyság, a „ne árts” és az igazságosság –, amelyeknek célja az volt, hogy szektákon felül álljanak, hozzáférhetőek legyenek a klinikusok és a politikai döntéshozók számára, valamint képesek legyenek irányítani a döntéshozatalt anélkül, hogy egyetlen fő erkölcsi elméletre támaszkodnának. A PBE korai kiadásai és annak hatása a Belmont-jelentésre (1978) az alapelvességet a klinikai és kutatási etika működő közös nyelvéné tették, mellyel vitathatatlanul hatalmas hatást gyakoroltak a bioetikai, orvosi jogi és egészségügyi gondolkodásra.

Az alapelvesség mindent átható bioetikai jelenlétén túl, azonban sokkal csekélyebb figyelem övezi azt a történeti tényt, hogy a PBE fejlődése több kulcsfontosságú szakaszra osztható, amelyek mindegyike az alapelvesség elméleti fejlődése és módszertani finomításai mellett jelentős elméletváltásokat tükröznek. A korai kiadások, például az 1979-es első kiadás, az etikai kérdésekre vonatkozó alapelvek megállapítására és alkalmazására összpontosítottak. Ez a „felülről lefelé” irányuló deduktív megközelítés strukturált, elveken alapuló megoldásokat nyújtott, amelyeket objektívnek és lineárisnak tekintettek az alkalmazásukban. Ekkor az alapelveket etikai elméletekből vezették le, és szabályokon keresztül alakították ki az esetek megítéléséhez. Azonban a PBE harmadik kiadása (1989) már jelentős módszertani változással

jelentkezett, mivel elhagyta a magas szintű erkölcsi elméletet, mint végső igazoló forrást, és a pre-reflexív emberi tapasztalatból származó „közös erkölcs” koncepciója felé mozdult el. Ez a szakasz hangsúlyozta a közös emberi erkölcsön alapuló, bár elvont, de egyetemesen kötelező erejű etikai normák jelentőségét. A későbbi kiadások (1994, 2001, 2009, 2013) az alapelvesség folyamatos finomítását tükrözik, eltávolodva a dedukciótól a reflektív egyensúly felé, amely elismeri az elvek, az esetek és az erkölcsi ítéletek közötti komplex kölcsönhatást. Beauchamp és Childress ekkorra már dialektikus módszertant alkalmaz, felismerve, hogy az elvek és az esetek kölcsönös kapcsolatban állnak egymással – az esetek ugyanúgy befolyásolják az elveket, mint az elvek az esetek megítélését.

Ez az alkalmazkodóképesség kiemelte a kontextus, az egyensúly és a specifikáció fontosságát a komplex etikai kérdések kezelésében. Tehát a PBE későbbi kiadásában tovább finomította az alapelvesség módszertanát azáltal, hogy átvette a reflektív egyensúlyt, elismerte az esetelemzés formáló szerepét, és hangsúlyozta az elvek és az esetek közötti kölcsönös kapcsolatot. Az esetek tájékoztatják és finomítják az elveket, míg az elvek útmutatást nyújtanak komplex helyzetekben. Kidolgozták a „specifikáció” (az absztrakt elvek kontextuson keresztül történő konkretizálása) és az „egyensúly” (az egymással versengő elvek közötti konfliktusok kezelése) fogalmát, elismerve, hogy ezek a módszerek igen korlátozottak, és nem nélkülözik az egyéni megítélést.

Összességében, az alapelvesség átalakulásai a bioetika területén felmerülő kritikákra és változó kihívásokra adott dinamikus alkalmazkodási és finomítási folyamatot tükrözi, melynek során szintetizálva bekebelezi az őt kritizáló, vele versengő etikai elméleteket. A deduktív modelltől a dialektikus modell felé haladva egyre inkább felismeri a kontextus, a specifikáció és az egyensúly fontosságát a komplex etikai dilemmák kezelésében. Az alapelvesség a PBE különböző kiadásában jelentős elméleti változásokon ment keresztül, amelyeket a bioetikusok és az etikai keretet alkalmazó szakértők gyakran nem ismernek (f)el. A PBE-t a bioetika könyveként idézik, de ezeknek a változásoknak az elméleti jelentősége miatt az egyszerű hivatkozás nagyon problematikus, és sokszor komoly zajforrása a PBE, az alapelvek vagy az alkalmazásuk körüli vitáknak.

A kutatást a Horizon Europe, ERC Synergy Grant programja támogatta, a támogatási szerződés száma: 854503. „Taming the European Leviathan: The Legacy of Post-war Medicine and the Common Good” <https://leviathan-europe.eu/>

Nemes László

Az állatok felszabadítása után (50 évvel)

Peter Singer nagy hatású könyve, az *Animal Liberation* (magyarul *Az állatok felszabadítása*, 2019) ötven évvel ezelőtt jelent meg, 1975-ben. Az évforduló alkalmat kínál arra, hogy mérlegeljük, hogy (1) a nem-emberi állatokhoz fűződő erkölcsi viszonyunk hogyan alakult a könyv megjelenése óta, valamint (2) a gyakorlati etikában és a bioetikában hogyan változtak a normatív etikai elméleteink és azok alkalmazásának szempontjai, módszerei. Az *Animal Liberation*, csakúgy, mint szerzője, továbbra is nagy hatást gyakorolnak az állatokról való gondolkodásunkra, azonban az eltelt időszakban jelentős változások történtek az etikai gondolkodásunkban, elsősorban az erkölcsi individualizmus irányából a kapcsolat etikájának elfogadása felé való elmozdulás formájában. Előadásomban ezt a változást járom körül, először Singer érvelését elemzem, majd rámutatok arra, hogy ez a főleg a képességekre, az egyéni morális státuszra, valamint az utilitarista etikára alapuló elméleti konstrukció hogyan adta át a helyét az ember és állat szorosabb viszonyát feltételező erkölcsi megközelítéseknek. Röviden, arra a kérdésre keresem a választ, hogy Singer ötvenéves könyvének érvei és szemléletmódja mennyiben tarthatók napjainkban.

*

Nagy Imola

A bioetika szürke zónái: a „puszta élet” és az értékes élet között

A bioetika egyik legnagyobb kihívása annak meghatározása, hogy mikor tekinthető egy életforma pusztán biológiai létnek, és mikor ruházható fel erkölcsi méltósággal. Giorgio Agamben „puszta élet” fogalma lehetőséget ad e határhelyzetek elemzésére: ide tartozik az emberi embrió státusza, a mesterségesen életben tartott test, valamint az állatvilág morális megítélése. A kérdés minden esetben az, hol és milyen elvek alapján húzzuk meg a határt a méltóságra érdemes személyi lét és az „értéktelennek” tekintett puszta élet között. A holokausz példája drámai módon mutatja, miként válhatnak emberek a politikai közösségből és az etikai státuszából is kivaszított „puszta létté”. Hasonló dilemmát vet fel az abortusz vitája, ahol a magzat egy bizonyos pontig „csak életként” kezelhető, majd hirtelen az emberi méltóság hordozójává válik – miközben a határvonal kijelölése sokszor önkényes. Ugyanez a logika

köszön vissza az intenzív terápiában, amikor gépek tartanak fenn biológiai funkciókat, és felmerül, hogy vajon még személyről, vagy már csupán „életről” beszélünk. Az állatok esetében a „szürke zóna” még nyilvánvalóbb: míg egy házi kutyát erkölcsi bánásmód illet meg, addig egy medvét, vaddisznót vagy rókát gyakran a puszta túlélés logikája szerint kezelünk. Az előadás célja annak bemutatása, hogy a puszta élet és az erkölcsi méltóság közötti átmenetek nem élesek, hanem folyamatos újratárgyalás tárgyát képezik. Így a bioetikában nem csupán normatív szabályokat kell keresnünk, hanem érzékenynek kell lennünk a határhelyzetek történeti, kulturális és politikai kontextusaira is.

*

Kovács Gábor – Stánicz Gábor

Az orvosi beavatkozás hasznosságának etikai megítélése az életvégi döntések körében

Az életvégi döntések kérdésköre a bioetika egyik hagyományos, ugyanakkor máig aktuális területe. E tematika középpontjában a beteg önrendelkezési joga és a paternalista megközelítés, azaz a beteg feletti orvosi döntéshozatal közötti feszültség áll. Az orvostudomány és a technológia rohamos fejlődése jelentősen kiszélesítette az élet és a halál folyamatainak befolyásolhatóságát: szélsőséges esetekben a beteg életfunkciói akár időbeli korlátok nélkül is fenntarthatóvá váltak. Bizonyos, nagy költségigényű technológiák alkalmazása révén az emberi élet vagy egyes életfunkciók hosszú távon is fenntarthatóak, függetlenül a gyógyulás lehetőségétől.

Hagyományosan a bioetikai gondolkodás az ilyen helyzetek értékelésére a „szokásos” és „rendkívüli”, illetve az „ésszerű” és „ésszerűtlen” fogalompárokat alkalmazta. Napjainkban azonban egyre több olyan beavatkozás létezik, amely e kategóriákba nem illeszthető be. Az orvosi szakirodalom ezekre a kezelésekre a *futility* (medikális értelmetlenség) fogalmát használja, amelynek pontos magyar megfelelője még nem alakult ki. Az előadás az ilyen, potenciálisan haszontalan beavatkozások bioetikai megítélésével, valamint ezek egészségügyi és társadalmi következményeivel foglalkozik.

*

Laki Beáta

Deskriptív versus preskriptív bioetika?

A kortárs bioetikában a fenomenológiai – vagyis tapasztalatközpontú, leíró – és a klasszikus, normatív – elvi keretektől kiinduló – megközelítések többnyire külön utakon járnak. Az utóbbi években azonban egyre erősebben körvonalazódik, hogy a kettő nem csupán összeegyeztethető, hanem egymást kiegészítve hatékonyabban reagálhat az etika mai kihívásaira. A fenomenológiai szemlélet segít megérteni azokat az élményeket, testi és kapcsolati tapasztalatokat, amelyek az etikai dilemmák mélyén állnak. A normatív megközelítés ezzel szemben olyan koherens elvi keretet kínál, amely a döntések következetességét és igazolhatóságát biztosítja. Ha ezek a perspektívák találkoznak, a normák nem veszítik el kapcsolatukat az emberi tapasztalat valóságával, a tapasztalatfeltárás pedig világos iránymutatást kaphat. Ez az összekapcsolt szemlélet nemcsak az etika oktatásában lehet hasznos, hanem a mindennapi egészségügyi döntéshozatalban, az egészségpolitikai irányelvek kidolgozásában és a társadalmi vitákban is. Így a bioetika egyszerre maradhat érzékeny a konkrét emberi helyzetekre, és képes lehet rendszerszintű, átlátható válaszokat adni a 21. század összetett erkölcsi kérdéseire. Előadásomban ennek a két „irányzatnak” az együttes alkalmazásában rejlő potenciált szeretném megvilágítani és általa elhelyezni a bioetika tudományterületét az alkalmazott etikai horizonton.

*

Tari Gergely

Az egészségügyi képzésben tanuló hallgatók etikaoktatásának kihívásai

Az egészségügyi területen tanuló hallgatók etikaoktatása sajátos kihívások elé néz, mivel a tantermi keretek között átadott erkölcsi értékek és normák – pl. az emberi méltóság tisztelete, az igazmondás, az autonómia tiszteletének elve és a tájékozott beleegyezés – gyakorta következtelenül jelennek meg a klinikai gyakorlat során tapasztalt mintázatokban. A hallgatók által számos esetben érzékelt diszkrepancia, amely az írott és transzparens normakészlet és a mindennapi kórházi rutin között feszül, szorosan kapcsolódik a „rejtett kurrikulum” (*hidden curricula*) jelenségéhez. Ennek felismerése rámutat arra, hogy a szakmai szocializációt nem kizárólag az explicit módon közvetített etikai alapelvek formálják. A klinikai környezetben

tovább élő, gyakran meghaladott etikai paradigmák – mint a terápiás privilégium vagy a paternalista attitűdök – észrevétlenül alakíthatják az orvostanhallgatók, fogorvostanhallgatók és az egészségtudományi képzések (mentőtiszt, szülésznő, ápoló, gyógytornász stb.) résztvevőinek attitűdjeit, számos esetben a betegek kárára.

Az előadás célja bemutatni a nemzetközi szakirodalomban fellelhető oktatásmódszertani megközelítéseket, amelyek hozzájárulhatnak a formális etikaoktatás és a klinikai gyakorlat etikai követelmények szinkronizálásához. Külön figyelmet kapnak azok a stratégiák, amelyek elősegítik az etikai elvek konzisztens internalizációját, csökkentik a rejtett kurrikulum diszruptív hatásait, és támogatják a hallgatók reflexív, értékalapú szakmai identitásának kialakulását.

*

Szoboszlai-Kiss Katalin

A mesterséges megtermékenyítés etikai problémái

A mesterséges megtermékenyítés etikai kérdéseinek értelmezése és megválaszolása a tradicionális etika nélkül lehetetlen. Az etika által definiált erények, mint a kötelesség, felelősség, bátorság, önbecsülés, megfontoltság vagy az emberi méltóság és szabadság a modern korban egyre többeket érintő nehezített fogantatással küzdőnek segítséget tud adni a morális értelemben is súlyos döntés meghozatalakor, hogy vállalják-e vagy sem a testen kívül végzett mesterséges megtermékenyítést. Vajon szabadságunkban áll-e az emberi élet kezdetét mesterséges eszközökkel lehetővé tenni? Miként rendelkezhetünk az így keletkezett embriók felett? Mi történhet a fel nem használt, de életre képes embriókkal? A válaszok nem könnyűek. Másként ad választ a bioetika és másként a valláserkölc, sőt a vallások sem egyöntetű választ fogalmaznak meg, és a modern világ átlagpolgára is másként árnyalja a problémát. A filozófia etikai ága éppen ezért fontos segítséget adhat a válaszadáskor. Meglátásom szerint a gyógyászatban e területen alkalmazott új technológiák a tradicionális etika értelmezésével és a modern jog adta lehetőségekkel, az emberi méltóságot őrizve morálisan alkalmazhatók.

Előadásomban a mesterséges megtermékenyítés etikai kérdéseit fogom körbejárni, az ellenző és a támogató véleményeket fogom ismertetni, arra törekszem, hogy a felelősség oldaláról megközelítve az ellenzők számára is elfogadható választ adjak a mesterséges megtermékenyítés vállalásakor. A tiltó vélelmet megfogalmazókkal szemben filozófiai

érvekkel alátámasztott nyílt levélben álltam ki. Az elmúlt években több publikációm is megjelent a témában, amelyekben elsősorban a mesterséges megtermékenyítés körüli félreértések tisztázására törekedtem. Szakmai konferenciákon a támogatói oldal megerősítése mellett szólaltam fel. Fontosnak tartom, hogy ez a lényeges kérdés minél nagyobb nyilvánosság előtt, a félreértéseket tisztázandó kapjon figyelmet.

*

Gresz Ágnes

A feljogosítottság érzés bioetikai vonatkozásai a sürgősségi ellátásban dolgozók körében

Napjainkban az egészségügyi ellátásnak egyre szervesebb részét képezik az etikai vonatkozások. A sürgősségi ellátás speciális területe az egészségügyi ellátórendszernek. Túlterheltségét nem csupán a diszfunkcionális betegutak, a nehezen hozzáférhető szakellátás okozza, ugyanis ezzel párhuzamosan jelen van a „kényelmi szolgáltatás” funkciója is, hiszen ezzel elkerülhető, többek között, a várakozás amit a nehezen hozzáférhető ellátások okoznak, munkaidőn kívül is hozzáférhető az egészségügyi ellátás, vagy éppen megoldhatóvá válik a tömegközlekedés okozta probléma. Ez azt eredményezi, hogy az esetek egy részében a betegek indokolatlanul kerülnek a sürgősségi ellátás keretei közé, ami a szegmens komoly túlterhelésével jár, és hatással van a benne dolgozókra is. A sürgősségi ellátás indokolatlan felkeresése, mint jelenség megoldatlan. Nincs törekvés ezen probléma orvoslására, miközben a rendszer túlterhelésének következményei egyéni szinteken is érzékelhető. Tekintettel arra, hogy ez a probléma generális, az egyes ellátók nem tudják megoldani azt a saját szintjükön. Ez komoly pszichés terhelést, mentális sebzettséget okoz az egyébként is kiégéssel küzdő dolgozóknál. Véleményünk szerint ebben a helyzetben a dolgozók különböző megoldási stratégiákat keresnek, amely során a feljogosítottság érzés és az érdemesség alapú etika döntések még hangsúlyosabb szerepet játszhat az egészségügyi döntéshozatalban, akár tudattalanul is. Vizsgálatunk során arra voltunk kíváncsiak, hogy az egészségügyi dolgozók hogyan viszonyulnak saját szerepükhöz, ez milyen mértékű, bioetikai szempontból releváns határátlépésekre jogosítja fel őket. Kutatásunkhoz anonim kérdőívet használtunk.

Civilizáció és etika

Ropolyi László

T(e)chn(t)ika

Napjainkban egyszerre lehetünk tanúi két meghatározó jelentőségű kulturális jelenségnek: a tudomány és a technika viszonyában nem pusztán a tudományok hosszabb ideje zajló technicizálódása zajlik, hanem a technikáknak a tudományok rovására minden kulturális és társadalmi dimenzióban megfigyelhető radikális térhódítást is azonosíthatjuk. Ugyanakkor az utóbbi egy-két évtizedben a tudományokra és technikákra vonatkozó filozófiai reflexiókat egyértelműen eluralták az etikai gondolatmenetek.

Nézetünk szerint ez egyáltalán nem véletlen s e parallel jelenségek magyarázatát a technika és etika közös, a szituáció fogalmának igénybevételével véghez vitt (át)értelmezéseiben véljük megtalálni: amennyiben minden technikai szituáció egyúttal etikai szituáció is, minden technikai aktus egyúttal etikai aktus is.

Egy ilyen álláspontnak elég sok következménye támad – a tervbe vett előadásban néhányat igyekszünk majd felidézni. Abszolút releváns szempontokat tartalmaznak például a technikai imperatívuszra, a technotudomány jelenségének felismerésére, vagy a „nem tudják, de teszik” emberi gyakorlatára vonatkozó – reménybeli – problémafelvetések.

*

Bene Adrián

A mélyalkalmazkodás mozgalom mint etikai program

Az elmúlt évtizedek felgyorsult társadalmi és környezeti változásai számos társadalmi és ökológiai, fenntarthatósági mozgalom kibontakozását eredményezték. A civilizációkritikai nézetek sorában sajátos helyet foglal el a sajátos, apokaliptikus vízióra épülő, teljes etikai-életvezetési programot kínáló – igencsak ellentmondásos megítélésű – mélyalkalmazkodás mozgalom. A Deep Adaptation programját Jem Bendell 2018-ban megjelent tanulmánya indította el, amelynek kiinduló tézise szerint a klímaválság miatt elkerülhetetlen a társadalmi összeomlás, a ma ismert civilizáció rövidesen véget ér, kénytelenek leszünk ezzel megbékélni. Bendell programja és az ez alapján kibontakozott nemzetközi mozgalom eredetileg a megtartás, elengedés, helyreállítás kulcsszavakra épül, amely aztán kiegészült a megbékéléssel (4R). A

felkészülés a „prepperek” számára nem csupán az önellátásra való alkalmassá válást jelenti, hanem a társadalmi és etikai elvek újragondolását is. Ebbe beletartozik a közösségi összefogás és a részvételiség fontosságának hangsúlyozása; a szívélyes emberi kapcsolatok (gyengédség és őszinteség) kívánalma; a COSMOS angol betűszó mögött rejlő erények: az együttérzés, a nyitottság, a nyugalom, a kölcsönösség, az egységtudatosság és a szolidaritás. Bármennyire is a marketing guruk, a pszichológiai önsegítő könyvek és a világvége eljövételét hirdető szekták sajátosságaira emlékeztet ez a program, kétségtelenül tünete egy civilizáció válságának, amely kapcsán a követők etikai válaszokat igényelnek, amelyek mind elvi, mind gyakorlati síkon támogatják őket. Az ökológiai erényetikák egy népszerű formáját nyújtó program valószínűleg azért egyre népszerűbb, mert rátapint a modern euroatlanti civilizáció alapján kibontakozott mai globális digitális kapitalizmus olyan neuralgikus pontjaira, mint az atomizált, elidegenedett individuumok versengése, az ebből fakadó tömeges pszichés és egzisztenciális problémák „a kiegészítő társadalmában”, a társadalmi bizalom és szolidaritás gyengülése. Az etika feladata talán éppen ez, eljutni az emberek széles köréhez, reflektálni az őket foglalkoztató problémákra, lehetséges utakat ajánlani.

*

Tóth Attila Ákos

Megszólított lét. Az etika, mint válaszadás a jövő horizontján

Az elmúlt évtized radikális társadalmi, technológiai és környezeti átalakulásai új kihívások elé állítják az etikai gondolkodást. Ezek megválaszolásához egészen az alapokig kell visszanyúlnunk. Erre vállalkozik Bernhard Waldenfels válaszadásra és felelősségre épülő etikai koncepciója is, amely a megalapozás lehetőségét a megszólítottság – válaszkényszer kettősében látja.

Száma számára az etika nem egy absztrakt szabályrendszer, normagyűjtemény, hanem megszólítottság. Olyan érintettség a másik ember vagy a világ felé, amely visszavonhatatlan felelősséget jelent. A válaszadás pedig dinamikus folyamata pedig nemcsak egyéni döntésekben, hanem a társadalmi struktúrákban, a tudomány és technológia területén, a természethez való viszonyunkban is megjelenik. Mivel nem végső, átfogó megoldást keres, hanem a dialógus mentén történő folyamatos megújulás lehetőségére helyezi a hangsúlyt, egy

olyan etika kidolgozását teszi lehetővé, amelyik képes reagálni a radikális változásokra, megőrizve ugyanakkor egy alapvető érték-orientációt.

Az előadásom célja Waldenfels válaszadásra épülő etikájának a bemutatása. Szeretnék rámutatni arra, hogy miként lehet az etikai megalapozás ezen újragondolásából kiindulva a konkrét, kortárs etikai problémák (pl. AI döntéshozatal, biotechnológia, környezetvédelem) kapcsán felelősségteljes, mégis nyitott válaszokat találni.

*

Koller Inez Zsófia

A gyilkoló robotok evolúciója ... avagy a metamodern etika megjelenése

Az előadás betekintést nyújt a filmekben, sorozatokban és videójátékokban megjelenő humanoid robotok morális döntéshelyzetekben „megélt” lépéseibe, illetve egy idővonalon bemutatja azok fejlődését, változásait a kilencvenes évektől 2025-ig. A közel negyven példa vizsgálatának középpontjában az áll, miért és hogyan gyilkolnak a robotok filmekben, játékokban, a robotok hogyan határozzák meg a gyilkossághoz való saját viszonyukat, amely tükrözi valamiképpen az adott korszak emberi élet értékét. Az előadás mindeközben igyekszik megvilágítani azokat jellemzőket is, melyek a metamodern etikához köthetők. Kontextusfüggősége miatt könnyebb példákon keresztül beszélni róla, de vannak már általánosabb ismertető jegyei, mint az értékek oszcillációja, a gyakorlatias világszemlélet, vagy az integrált nézőpontot alkalmazása. A gyilkoló robotok filmes és videójátékos evolúciójában a 2010-es évektől felfedezhetők ezek a metamodern etikai jellemvonások, amelyek felfejtésén keresztül válaszokat kaphatunk nemcsak arra, milyen túlélési esélyeink vannak, ha egy robot megharagszik ránk, hanem arra is, milyen értéke van az emberi életnek, az emberi létezésnek korunkban.

*

Németh Gabriella

Etika, jog, technológia. A jogi etika érvényessége az algoritmusok korában

Korábbi tanulmányomban már foglalkoztam olyan jogászetiikai kihívásokkal, melyek az új technológiák térnyerésével a jogi hivatást űzők számára kihívást jelentenek. Megállapítottam, hogy egyes klasszikus etikai elvek (pl. jóhiszeműség, tisztesség, összeférhetetlenség, pártatlanság) ma is érvényesek, de mellettük új dimenziókra és megújuló képességekre és szemléletmódra is szükség van (pl. a szaktudás frissen tartása, IKT kompetenciák alkalmazása). Ezúttal azt kívánom megvizsgálni, hogy a legújabb fenntarthatósági, akadálymentességi és megfelelési szabályozásban mely erkölcsi értékek érvényesülnek, amelyeket akár a gépi döntéshozatal, az elektronikus szerződéskötés során vagy az algoritmusok és platformok működtetése közben is szem előtt érdemes tartani. Melyek azok az új etikai nézőpontok, amelyek hatással lehetnek a jövő jogászáira: jogalkotóira és jogalkalmazóira, melyek kerülnek be a szabályozásba, és hogyan érdemes alkalmazkodnunk a technológiai fejlődés miatt folyamatosan változó üzleti és társadalmi környezetben az etikai szabályozás szükségszerűsége szempontjából. Hiszen a legaltech fejlesztések, a jog akadálymentesítése és sablonizálása, valamint az e-jogfogyasztók szokásainak változása együtt visszahat a jog és az abban foglalt etikai normák érvényesülésére is.

*

Sebestyén Marcell

Az etika szerepe társadalmunk jövőjében: az MI veszélyeinek vizsgálata

Villamosmérnöki háttერemből fakadó ismereteim egyértelművé tették számomra a filozófia doktori képzés elkezdésekor, hogy a közeljövő rendkívül sok olyan kérdést fog az emberiség elé tárni az MI kapcsán, amelyekre műszaki szempontból talán már képesek leszünk választ adni, azonban etikai és egyéb társadalmi aspektusokból továbbra is rengeteg intellektuális erőfeszítést kell majd befektetnünk abba, hogy úgy tudjuk életünkbe integrálni az új technológiai megoldásokat, hogy azok hosszú távon is több előnyt, mint hátrányt jelentsenek.

A ChatGPT mint zászolóshajó és vetélytársai megjelenésével beköszöntő új, az MI-vel kapcsolatos minden eddiginél erősebb érdeklődés korszakában a médiában és közbeszédben hallható, az egyik végletnél rendkívül örömittas és optimista, míg a másikonál a világ végének

közeledését prognosztizáló vélemények mutattak rá számomra arra, hogy szükséges volna a mélyére látni és strukturáltan gondolkodni arról, hogy melyek az MI valódi és releváns, illetve elhanyagolt kockázatai, továbbá milyen eszmetörténeti és filozófiai okok miatt vélekedik úgy társadalmunk, a mérnökök, illetve a filozófusok a technológiával kapcsolatos veszélyekről úgy, ahogyan az ma tapasztalható.

Előadásom célja az MI kockázatairól, azok kategorizálásáról és értékeléséről szóló kutatásom egyik eredményeként meghatározott, alulértékelt veszélyek elemzése. Eszmetörténeti szempontból az MI állatokra és emberi pszichére kifejtett negatív hatásainak mellőzöttsége tűnik a legérdekesebbnek.

Az MI-fejlesztést és kutatást meghatározó paradigmák, mint például az „emberközpontú MI” koncepciója már önmagában magyarázatul szolgálhatna arra, hogy a nyugati civilizációban implicit módon továbbra is élő, a karteziánus metafizikán alapuló kultúra csak korlátozottan veszi figyelembe az állatok érdekeit etikájában és így az általa működtetett rendszerek (ld. ipari állattartás) gyakorlataiban. Azonban ezek a keretrendszerek éppen úgy alulértékelik az MI pszichológiai hatásait, amely mögött (többek között) egy másik gondolat, a technooptimizmus látszik meghúzódni: a techóriások képviselői – a 21. század szcientista korszellemére alapozva – igyekeznek úgy beállítani az MI fejlődését, mintha ez kizárólag pozitív hatásokkal járna és a technológia civilizációnk megmentőjeként szolgálna, amely minden felmerülő problémánkat megoldja majd. Ezen eszmetörténeti és metafizikai háttér feltárása is kutatásom célja.

VI. szekció: Művészet és etika

Bárány Tibor

Miért nem kell félniük a művészeti autonómia híveinek az interakció gondolatától?

A kortárs analitikus művészetfilozófusokat az utóbbi időben újból foglalkoztatni kezdte a művészet és a moralitás viszonyának problémája. Vajon megítélhető-e (bíráható-e vagy dicsérhető-e) morális alapon egy műalkotás? És ha igen, mint ahogy ebben lényegében minden kortárs szerző egyetért, a művek morális értéke milyen kapcsolatban áll a művészi vagy az esztétikai értékükkel? Érdekes módon a filozófiai diskurzus résztvevői ritkán utalnak azokra a heves identitáspolitikai vitákra, amelyek az elmúlt évtizedek során átformálták a művészetkritikai nyilvánosság fórumainak működését – vagy legalábbis komoly hatást gyakoroltak a műalkotások közösségi értékelésének és értelmezésének gyakorlatára. E viták során a megszólalók rendszerint a művek morális megítélésének valamiféle *konzekvencialista* etikai elméletével dolgoznak (s azt mérlegelik, hogy az egyes műalkotások növelik vagy csökkentik-e bizonyos identitásközösségek tagjainak jóllétét, társadalmi cselekvési lehetőségeit és így tovább, vagy *közvetve* hozzájárulnak-e ezekhez a folyamatokhoz); ellenfeleik pedig e „moralizáló” művészetfelfogással rendre szembeállítják a művészet „autonómiájának” gondolatát.

Előadásomban megmutatom: művészi érték és morális érték kapcsolatának elfogadásával még nem kell elköteleznünk magunkat a művészet valamiféle konzekvencialista etikai megközelítése mellett, és a legkevésbé sem kell feladnunk a művészeti gyakorlatok relatív autonómiájának ideálját. Ennek érdekében rekonstruálom az interakcionista – ők azok, akik úgy gondolják, hogy a művek morális értéke bizonyos esetekben igenis hatást gyakorolhat a művek művészi/esztétikai értékére – leghíresebb érvét. Méghozzá két változatban: Noël Carroll *mérsékelt moralista* („az elvárt befogadói reakció hiányából vett érv”) és Berys Gaut *radikális moralista* verzióját („az »érdemtelen« befogadói szereputasítás megtagadásából vett érv”). Tény és való, hogy az érv egyik változatban sem győzte meg az interakcionizmus-vita résztvevőit. Ennek Louise Hanson (2013) szerint az volt az oka, hogy „a vita összes résztvevője hallgatólagosan elfogadott két feltételt”, jelesül a „közvetettségi feltételt” és a „qua-megszorítást” – ám ha így járunk el, „az interakcionista szükségképpen hátrányban lesz a vitapartnerével szemben”. Hanson azt állítja: ha ki akarunk tartani a morális és a művészi érték kapcsolatának létezése mellett, a „közvetettségi feltételt” mindenképpen el kell vetnünk. Ezzel

szemben én a mellett fogok érvelni, hogy bár Hanson diagnózisa helyes, az általa javasolt *közvetlen* érvelési stratégia a művészeti autonómia interakcionista híve számára nem járható út. A helyzet éppen fordítva áll: a művészet autonómiájára érzékeny mérsékelt moralistának a „*qua*-megszorítást” kell elvetnie.

*

Széplaky Gerda

Az ember mint növény – A poszthumán etika dilemmái kortárs műalkotásokon keresztül

Egy növényetikai teória alapját mindenekelőtt az az ontológiai belátás nyújthatja, mely szerint a növény Másiknak tekinthető, akinek a létezéshez fűződő alapvető érdekei vannak. Egy ilyen etika imperatívuszát a növekedés eszméje adja, nem pedig a fájdalom- és örömrzés, amely az állatetikák sarokköve. Ember, állat, növény egyaránt növekszik – ennek okán tehető meg a növekedés eszméje az újfajta felelősségetika alapjává. A növényi lét számára meghatározó – a vegetációs anyagcsere-folyamatok révén – a környezettel folytatott, egymásra utaltságon alapuló, szüntelen kommunikáció, mely mintája lehet a radikálisan másféle létezőkkel, létformákkal fenntartott, *radikális etikai viszony*nak. Felmerül a kérdés, hogy miként valósítható meg a növény tekintetbe vétele. Az ember, mint az áldozati hierarchia csúcsán álló létező képes lehet-e antropomorf perspektívájából kilépni, és nem a saját szempontjait és érdekeit érvényesíteni, hanem a nem-emberi létezők eredendő létformájuknak megfelelő jogait? Mindez a növény megértését, a növény létformájába való beleérzést, sőt, egyfajta növény-leendést tesz kívánatosná – abban az értelemben, ahogy Deleuze és Guattari ír az állattá-leendésről. A növény megértése megvalósulhat az ember növényel folytatott párbeszédén keresztül, melyet nem a nyelv alapoz meg, hanem egy másfajta, nem logocentrikus (ilyen módon nem antropocentrikus) beszélgetés, amelynek alapját nem az absztrakt jelekből felépülő kommunikáció, hanem a puszta élet jelenti; s alighanem létezik a diskurzusnak az a tartománya, amelyben mindazon élőlények részt vehetnek, melyeket meghatároz az élet, illetve a növekedés, a vegetáció képessége.

Előadásomban művészeti alkotásokon keresztül vizsgálom azt a radikális viszonyt, amelyben lehetővé válik a határon való átszökés, a növényel való együtt-létezés, avagy a társaslét (*assemblage* – Deleuze-Guattari). A művészeti kontextust többek között Van Gogh,

Csontváry, Szűcs Attila festményei fogják megteremteni, illetve két kortárs magyar film: a *Műanyag égbolt* (Bánóczy Tibor, Szabó Sarolta), illetve a *Csendes barát* (Enyedi Ildikó).

*

Lovász Ádám

Művészeti immoralizmus, avagy a jón és rosszon túli szépségélmény nyomában

Léteznek olyan műalkotások amelyek vagy a történelmi kontextusuk, vagy tartalmi okoknál fogva, sértik a morális közízlést. Az esztétika művelőit is megosztja az erkölcs és művészet viszonyának a megítélése. A modernitásban elkülönült egymástól a morál és művészet, sőt, a *l'art pour l'art* álláspont képviselői szerint a művészet csakis önnönmaga mércéje lehet és aligha rendelheti alá önmagát a művészethez képest külsődleges szempontoknak. Az esztétikai moralizmus hívei szerint azonban nem tekinthető jó műalkotásnak bármely mű amely megsérti a kialakult morális konszenzust. A jó alkotásnak a jó élethez kéne hozzásegítenie a befogadót az esztétikai moralizmus szerint, ezért az erkölcsi rossz egyben esztétikai bűnnek is tekinthető. Ezzel szemben előadásomban egy immoralista álláspontot kívánok felvetni. Az esztétikai immoralizmus hívei szerint a művészeti érték és erkölcsi érték között semmilyen szükségszerű viszony nem áll fenn. Ennélfogva nem lehetetlen, hogy erkölcsi értelemben kártékony vagy egyenesen gonosz műalkotások is lehetnek esztétikailag sikeresek. Léteznek az esztétikai immoralizmusnak mérsékelt és radikális változatai. A magam részéről egy radikális és szkeptikus esztétikai immoralizmus mellett kívánok érvelni. Nemcsak nincsen köze egymáshoz az erkölcsnek és a művészetnek, ennélfogva a jó és a szép között sem áll fenn semmilyen korreláció; éppenséggel az erkölcsi ítéleteink kapcsán sem rendelkezhetünk olyan mértékű bizonyossággal, amely egyszer és mindenkorra tisztázná a jó és a rossz egymáshoz viszonyított, mindig eleve változóban lévő státuszát. Az esztétikai immoralizmus azon változata szerint amelyet képviselni kívánok egyedül a mű által kiváltott szépségélmény intenzitása lehet a művészeti “siker” vagy “kudar” mércéje, ez viszont nem erkölcsi természetű ítélet.

*

Vojnits-Purcsár Vító

A Láthatatlan Etikája

Az elmúlt évtizedek technológiai fejlődése – különösen a CRISPR/Cas9 génszerkesztés és a mesterséges intelligencia (MI, AGI, ASI) – új kihívások elé állítja a művészetet. A tanulmány a technoszkepticizmus szükségessége mellett érvel, célja a kortárs művészeti gyakorlat technológiához való kritikus viszonyának feltérképezése.

A műalkotás alapvetően emberi alkotás, amely megkülönböztethető a természetes objektumoktól és az MI által létrehozott produktumoktól. A génszerkesztés példája mutatja, miként avatkozik a technológia a természet „adottságaiba”, társadalom számára láthatatlan kockázatokat hordozva. A hackeretikán alapuló művészeti beavatkozások éppen ezekre a rejtett folyamatokra irányíthatják rá a figyelmet.

Új etikai irányelvek kialakítása azonban összetett feladat, mivel azok ideológiai, filozófiai, kulturális, vallási és politikai kontextusokhoz kötődnek. A STEAM-megközelítés nyomán a tudomány és a művészet összefüggéseinek felismerése, valamint az új technológiák művészetre gyakorolt hatásának vizsgálata alapot teremt a részben alulszabályozott technológiai alkalmazások kritikai elemzéséhez.

*

Takács Hanna Lili

Irracionális Moralitás. A női narratívák integrálásának jelentősége az etikában

A tradicionális morálfilozófiai elméletek a 20. század végéig jellemzően a férfi központú közélet és munka világában, piacon tapasztalt etikai döntésekre alapozták magukat, figyelmen kívül hagyva az akkoriban szinte csak a nőkre eső háztartáson és családon belüli, személyes kapcsolatokra és gondoskodásra épülő morális döntéseket, és azt, hogy ezek mennyire más megközelítést igényelnek. Ebből eredően mindegyikük univerzális, racionális és absztrakt szabályokra épült, és objektivitást követelt; leértékelve, és számos esetben kifejezetten szankcionálva a hagyományosan nőkkel asszociált tulajdonságokat, mint az érzelmek bevonása a döntésekbe és a személyes kapcsolatok előre helyezése.

Ez az elemzés rámutat, hogy a gondoskodás etikája már az előtt kialakult és hatással volt a társadalomra, mielőtt a 20. század végén etikai elméletként megjelent volna. Irányelvei és embereszménye meghatározó volt a társadalom határterületeire szorultak számára. A nők

által képviselt sajátos gondolkodásmód megnyilvánulása és az általuk a mindennapokban megoldott morális problémák bekerülése a tágabb köztudatba először a 18. és 19. századi női regényírók munkáján keresztül vált lehetségessé.

Az ezekben feltűnő erények és a karakterek morális fejlődésének elemzése és összehasonlítása egyazon korabeli férfiak által írt regények moralitásképével, képes egy az előtti időszakban rávilágítani a gondoskodás-etika sajátosságaira, amikor kategorikusan még nem volt létrehozva. Ezáltal még vegytiszta formájában demonstrálja a gondoskodás centrikus döntéshozást, és segíthet rávilágítani mik azok a marginalizált területek, feladatkörök, és narratívák, amiket a morálfilozófia máig nem tud adekvát módon integrálni. Emellett tisztább képet adhat kortárs problémákról, amiket korábban, jobb alternatíva hiányában, férficentrikus morálfilozófiai elméletek keretei között próbáltak értelmezni.